

UDK: 378.046.4

Feruza AXBUTAYEVA,

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi

Oliy ta'lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish institute tayanch doktoranti

E-mail: axbutayevaf@mail.ru

Pedagogika fanlari doktori A.Djurayev taqrizi asosida

PEDAGOG KADRLARNING LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING INNOVATSION TEKNOLOGIYALARI

Аннотация

Ushbu maqolada pedagog kadrlarning lingvistik kompetensiyasini takomillashtirishning dolzarb masalalari hamda innovatsion texnologiyalarning bu jarayondagi o'rni keng yoritiladi. Lingvistik kompetensiyaning mohiyati, zamonaviy ta'limdagi o'rni, uning tarkibiy qismlari, kasbiy faoliyatda qo'llanilishi va lingvistik kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi interaktiv texnologiyalar, shu jumladan raqamli o'qitish vositalari, multimodal ta'lim, CLIL, task-based yondashuvlar asosida shakllantirish strategiyalari atroflicha tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Lingvistik kompetensiya, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metod, metakognitiv yondashuv, raqamli ta'lim, kasbiy tayyorgarlik, kommunikativ kompetensiya, multimodal ta'lim, CLIL, task-based learning.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные вопросы совершенствования лингвистической компетентности педагогических кадров, а также значение инновационных технологий в этом процессе. Раскрывается сущность лингвистической компетенции, её структура и роль в профессиональной деятельности педагога. Представлены современные подходы к развитию компетентности на основе интерактивных методов, цифровых платформ, метакогнитивных стратегий и модели CLIL.

Ключевые слова: Лингвистическая компетенция, инновационные технологии, интерактивные методы, метакогнитивный подход, цифровое образование, профессиональная подготовка, коммуникативная компетентность, мультимодальное обучение, CLIL, обучение на основе задач.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR IMPROVING THE LINGUISTIC COMPETENCE OF PEDAGOGICAL PERSONNEL

Annotation

The article explores the urgent issues related to improving the linguistic competence of teaching staff and the role of innovative technologies in this process. It highlights the essence of linguistic competence, its components, and its role in professional pedagogical activity. Modern approaches such as interactive methods, digital platforms, metacognitive strategies, and the CLIL model are discussed as effective tools for enhancing linguistic skills.

Key words. linguistic competence, innovative technologies, interactive methods, metacognitive approach, digital education, professional training, communicative competence, multimodal education, CLIL, task-based learning.

Kirish. XXI asrda globallashuv, raqamli transformatsiya va ko'p madaniyatli jamiyatlarning shakllanishi ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot, xalqaro hamkorlik va transchegaraviy mehnat migratsiyasi sharoitida til kompetensiyasi – har bir pedagog uchun zarur bo'lgan bazaviy ko'nikmaga aylanmoqda. Shunday global jarayonlarda o'z o'rini topa oladigan, zamonaviy muloqot standartlariga javob bera oladigan pedagogik kadrlarni tayyorlashda lingvistik kompetensiyani rivojlantirish muhim ustuvorlikka ega.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" konsepsiyasi asosida lingvistik kompetensiyani rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. Prezidentning 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni, "Ta'lim sifatini baholash milliy markazi"ning hisobotlari (2023), oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarining attestatsiya mezonlari – barchasi lingvistik va kommunikativ kompetensiyani pedagog tayyorgarligining ajralmas tarkibiy qismi sifatida e'tirof etmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada kontent tahlil, taqqoslash, ekspert baholash, xorijiy tajribalarni o'rganish va pedagogik kuzatuv metodlari asosida fikrlar bayon etiladi. Shuningdek, amaliy kuzatuvlar, so'rovnoma va tajriba asosida olingan ma'lumotlar tahliliga ham tayangan holda innovatsion texnologiyalar orqali lingvistik kompetensiyani oshirish usullari keltiriladi. Xodjayev B.X. va hammualiflar (2018) o'z asarlarida ta'kidlaganidek, pedagogik tadqiqotlarda metodologik asoslar sifatida nazariy tahlil, kuzatuv, tajriba, so'rovnoma va kontent tahlil metodlari bir-birini to'ldiruvchi vositalar sifatida xizmat qiladi. Aynan shu metodlarning integratsiyasi orqali lingvistik kompetensiyani baholash va rivojlantirishga oid ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish mumkin[1]. Kumar (2011) o'z qo'llanmasida pedagogik tadqiqotlarda nazariy va empirik metodlarning uyg'unligiga urg'u beradi. Unga ko'ra, tadqiqotchi aniqlangan muammoni chuqur tahlil qilish uchun aniq metodologik asos, ishonchli ma'lumot to'plash vositalari va empirik dalillar bilan ishlashi kerak. Bu yondashuv lingvistik kompetensiyani tahlil qilishda ham samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi[2].

Nazariy asoslar va adabiyotlar tahlili.

Chomsky (1965) tomonidan taklif etilgan linguistic competence tushunchasi til tizimi haqidagi bilimlar majmuasini anglatadi. U tilshunoslikda sintaktik va grammatik qoidalarni ichki bilim sifatida anglashga urg'u berdi. Ya'ni, bu nazariya odamlar og'zaki yoki yozma nutqda grammatik jihatdan to'g'ri gaplarni ishlab chiqish qobiliyatiga ega bo'lishini tushuntiradi[3]. Keyinchalik Hymes (1972) bu tushunchani kengaytirib, communicative competence - ya'ni tilni faqat grammatik jihatdan to'g'ri emas, balki ma'noli va vaziyatga mos tarzda ishlata olish qobiliyati sifatida talqin qildi. Hymesning fikricha, inson muloqotda qachon, kim bilan, qanday vaziyatda va qanday shaklda gapirishni bilishi lozim. Bu yondashuv pragmatik tilshunoslik va ijtimoiy tilshunoslik rivojiga asos soldi[4]. Canale va Swain (1980) bu nazariyani yanada chuqurlashtirib, kommunikativ kompetensiyani to'rt asosiy komponentga ajratdi:

grammatik kompetensiya (til qoidalarini bilish),
sotsiolingvistik kompetensiya (ijtimoiy kontekstga mos til ishlatish),

diskursiv kompetensiya (mavzulararo bog'liqlikni saqlab muloqot yuritish),

strategik kompetensiya (muloqotdagi uzilishlarni bartaraf etish va o'z fikrini tushunarli yetkazish strategiyalari).

Ularning fikriga ko'ra, bu komponentlar tilni samarali muloqot vositasi sifatida ishlatishda muhim o'rin tutadi. [5] Bugungi kunda CEFR (2001) va boshqa xalqaro hujjatlar asosida til kompetensiyasi nafaqat til bilimi, balki uni muloqotda qo'llash mahorati sifatida qaralmoqda[6]. Xitoy, Koreya Respublikasi va Finlyandiya kabi mamlakatlarda multimodal ta'lim, interaktiv platformalar (Zoom, Moodle, Kahoot) orqali o'qituvchilar til bilimini faol rivojlantirmoqda.

Natijalar va ularning tahlili

O'zbekiston pedagog kadrlarining lingvistik tayyorgarligini aniqlash uchun 124 nafar o'qituvchi ishtirokida so'rovnoma o'tkazildi. Ularning 67 foizi ingliz tilida kommunikativ yondashuvni yaxshi bilishini bildirgan bo'lsa, 33 foizi grammatikaga asoslangan an'anaviy metodlarga tayanmoqda. Innovatsion texnologiyalar (video darslar, SMM, onlayn portfellar) asosida til o'rganayotgan pedagoglar 78% hollarda muvaffaqiyatli natijalarga erishgan. Zakirova va

1-jadval. Pedagoglarning lingvistik kompetensiyasini baholash mezonlari

№	Mezonlar	Ko'rsatkichlar
1	Fonetik va leksik bilimlar	Talaffuz, so'z boyligi, sinonimlar, antonimlar
2	Grammatik kompetensiya	Tuzilma, so'z yasallishi, bog'lovchilar
3	Pragmatik qo'llash	Muloqot konteksti, ijtimoiy vaziyatga moslashuv
4	Kommunikativ strategiyalar	Tinglash, javob berish, munosabat bildirish

Lingvistik kompetensiyaning rivojlanish tendensiyalari va dolzarbligi

So'nggi yillarda global til siyosati, madaniyatlararo muloqot va xalqaro integratsiya jarayonlari pedagogik kadrlar oldiga yangicha vazifalarni qo'yimoqda. Ayniqsa, til o'rganish va til orqali o'qitishning dolzarbligi ortib bormoqda. Lingvistik kompetensiya bu – nafaqat til bilimiga ega bo'lish, balki uni muloqotda, o'qitishda, metodik faoliyatda samarali qo'llay olish layoqati hamdir. Bugungi raqamli davrda bu kompetensiya o'z ichiga fonetik, grammatik, semantik, pragmatik va diskursiv komponentlarni oladi. CEFR (Common European Framework of Reference) standartiga ko'ra, til bilish kompetensiyasi 6 ta bosqich (A1–C2) asosida belgilanadi va bu o'qituvchilarning til darajalarini aniqlashda asosiy mezon hisoblanadi.

Ta'limda kommunikativ yondashuv asosida lingvistik kompetensiyani shakllantirish talab etiladi. Xususan, o'qituvchi o'z darslarida aniq kontekstga mos til birliklaridan foydalanishi, tilni funksional vosita sifatida qo'llay olishi lozim. Hozirda O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida lingvistik kompetensiyani takomillashtirishda bir nechta muhim yondashuvlar joriy etilgan:

Hamraevaning (2021) tadqiqotida qayd etilishicha, multimediali loyiha asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalar raqamli kompetentligini oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu usul orqali o'quvchilar o'zining bilim va ko'nikmalarini amaliyotda namoyon etishga imkon topadi, bu esa lingvistik kompetensiyani shakllantirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi[7].

Muhokama. Pedagog kadrlarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda zamonaviy didaktik yondashuvlar, metodik vositalar va innovatsion texnologiyalar muhim o'rin egallaydi. Xususan, metakognitiv strategiyalar, interaktiv metodlar va CLIL (Content and Language Integrated Learning) kabi yondashuvlar pedagogning nafaqat til bilimini, balki uni real kontekstda qo'llash ko'nikmasini ham shakllantiradi.

Interaktiv metodlar – rol o'yinlari, simulyatsiya, til loyihalari, "case-study" va debatlar orqali o'quvchilarning va ayniqsa, o'qituvchilarning tilni muloqotda faol qo'llashiga turtki beradi. Tillarni o'rgatishda faollashtiruvchi metodlar, masalan, "hot seat", "role-play", "info-gap activities", "jigsaw reading" kabi usullar ingliz tilini o'rganuvchilarning o'z fikrini aniq va ravon ifoda etishiga xizmat qiladi.

Voloshyn va hammualliflar (2022) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda interaktiv, multimodal va reflektiv yondashuvlar o'quvchi va o'qituvchining kasbiy faolligini, mustaqilligini va ijtimoiy mas'uliyatini oshiruvchi asosiy pedagogik vositalar sifatida e'tirof etilgan. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, multimodal ta'lim vositalari, masalan, vizual grafikalar, audio materiallar, videodarslar va virtual simulyatsiyalar til o'rgatishda ko'proq hissiy va intellektual jalb etish samaradorligini oshiradi[8].

1-rasm. Lingvistik kompetensiyani rivojlantirish modelining blok sxemasi

Quyidagi blok sxema lingvistik kompetensiyani rivojlantirish bosqichlarini ko'rsatadi:

Lingvistik bilimlar bazasi,
Interaktiv yondashuvlar,
Reflektiv strategiyalar,
Kommunikativ holatlar bilan bog'liqlik,
Raqamli vositalar orqali qo'llash.

modul asosidagi ta'lim;

CLIL (Content and Language Integrated Learning);

TPRS (Teaching Proficiency through Reading and

Storytelling);

texnologik integratsiyalashgan til o'qitish.

Mazkur yondashuvlar til o'rganishni faqat nazariy emas, balki faoliyatga yo'naltirilgan shaklda tashkil etadi.

Mihaela va hammualliflar (2018) tomonidan ilgari surilgan kompetensiyaga asoslangan o'quv modeli, o'qituvchilarda kasbiy va til kompetensiyalarini real faoliyatda qo'llashga qaratilgan yondashuv sifatida ta'riflanadi. Ularning fikricha, shaxsiylashtirilgan, modul asosidagi o'quv yo'llari lingvistik kompetensiyani ham izchil rivojlantirish imkonini beradi[9].

Xorijiy tajriba va amaliy yondashuvlar

Xitoyda ingliz tili o'qituvchilarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish uchun 'blended learning' (an'anaviy va onlayn yondashuv) asosidagi dasturlar samarali deb topilgan. Koreya Respublikasida esa CLT (Communicative Language Teaching) modeli keng qo'llanilib,

bunda o'qituvchi tilni real kommunikativ vaziyatda qo'llashga urg'u beradi. Finlyandiya esa ko'p tillilikni rasmiy siyosat darajasiga olib chiqib, har bir pedagogda kamida ikki til bo'yicha C1 darajasini talab qiladi. Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, lingvistik kompetensiyani rivojlantirish faqat til darslari bilangina emas, balki o'z fanini til orqali o'qitish orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Xulosa. Pedagog kadrlarning lingvistik kompetensiyasini takomillashtirish zamonaviy ta'limda eng muhim vazifalardan biridir. XXI asrda raqamli texnologiyalar, madaniyatlararo muloqot va global integratsiya kuchaygan sari til kompetensiyasi faqat bilim emas, balki amaliyotda samarali kommunikatsiya qurish vositasi sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu maqolada olib borilgan nazariy tahlillar, so'rovnomal va tajriba natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, lingvistik kompetensiyani rivojlantirish jarayonida innovatsion texnologiyalar – xususan, raqamli platformalar, multimodal o'qitish metodlari, metakognitiv yondashuvlar va kommunikativ modellar hal qiluvchi o'ringa ega.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli vositalar yordamida o'tkazilgan darslar o'qituvchilarning o'z til ko'nikmalarini mustaqil baholash va takomillashtirish imkoniyatini yaratadi. Refleksiya asosida amalga oshiriladigan faoliyatlar esa o'qituvchilarning o'z-o'zini anglash, nutqiy kamchiliklarini bartaraf etish va kommunikatsion moslashuvchanlikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Metakognitiv strategiyalar orqali pedagoglar nafaqat tilni o'rganadi, balki uni qanday va nima maqsadda qo'llash lozimligini anglaydi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, lingvistik kompetensiyani baholashda quyidagi mezonlar muhim ahamiyatga ega:

Fonetik va leksik bilimlar (so'z boyligi, talaffuz, sinonimiya va antonimiya),

Grammatik tuzilma va sintaksis bo'yicha bilimlar,

Pragmatik qo'llanma (muloqot konteksti, sotsiolingvistik moslashuv),

Kommunikativ strategiyalar (tinglash, tushunish, javob qaytarish va fikr bildirish).

Maqolada ishlab chiqilgan tavsiyalarga ko'ra, pedagog kadrlarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda quyidagi strategiyalarni qo'llash maqsadga muvofiq:

Malaka oshirish dasturlarida multimodal o'qitish va interaktiv yondashuvlarni keng joriy etish;

Lingvistik refleksiya va metakognitiv o'yinlardan foydalanish;

Virtual laboratoriyalar, til chatbotlari va onlayn loyihalarga asoslangan mashg'ulotlar tashkil etish;

CEFR darajalarini inobatga olgan holda bosqichma-bosqich kompetensiya baholash tizimini yo'lga qo'yish;

Xalqaro tajribalarni mahalliy kontekstga moslashtirish orqali innovatsion platformalardan samarali foydalanish.

Ushbu tavsiyalar asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni pedagog kadrlarning lingvistik faolligini oshiribgina qolmay, balki ularni kasbiy faoliyatda aniq maqsadli, muvofiqlashtirilgan va xalqaro me'yorlarga mos pedagoglar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Xususan, O'zbekistonning jahon ta'lim maydoniga integratsiyalashuvi jarayonida bunday yondashuvlar dolzarb bo'lib, milliy kadrlar salohiyatini oshirishda strategik vosita sifatida qaralishi zarur.

ADABIYOTLAR

1. Xodjayev B.X., Choriev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisod dunyosi, 2018. – 170 b.
2. Kumar R. Research Methodology: A Step-by-Step Guide for Beginners. – New Delhi: SAGE Publications, 2011. – 415 b.
3. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge: MIT Press, 1965.
4. Hymes D. On Communicative Competence. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
5. Zakirova F.M., Hamraeva G.R. Kasb ta'lim yo'nalishi talabalarini raqamli kompetentligini multimediali loyiha asosida rivojlantirish // Zamonaviy ta'lim. – 2021. – №3(100). – B. 32–38.
6. CEFR. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. – Strasbourg: Council of Europe, 2001.
7. Zakirova F.M., Hamraeva G.R. Kasb ta'lim yo'nalishi talabalarini raqamli kompetentligini multimediali loyiha asosida rivojlantirish // Zamonaviy ta'lim. – 2021. – №3(100). – B. 32–38.
8. Voloshyn M., Babkina M., Yaremko H. Pedagogical technologies for the development of students' professional competence // Revista Tempos e Espaços em Educação. – 2022. – Vol. 15(34). – Article e16984.
9. Mihaela S., Alrumaih H., Impagliazzo J. A Competency-Based Approach toward Curricular Guidelines for IT Education // In IEEE Global Engineering Education Conference. – 2018. – B. 1–9.